

A történelemben nincs ugrás, éppen úgy, mint a természetben sincs. A jelen a múlton épül föl s a jövő alapja a jelen; a múltat tisztelni tehát a legnemesebb hagyomány s a régiek példáját követni: okos célszerűség és célszerű okosság.

Ezért tartotta fenn Eger város közönsége a fertálymesteri intézményt, amely nálunk egyedüli e nemből. Kialakult pedig a törökhódoltság megszűntével, a XVII. Századvégén, amikor – jóllehet az idők zűrzavarosak voltak – alig egy pár tisztségviselője volt a városnak. A körülmények szükségessé tették, hogy minden városrésznek legyen a polgárok köréből egy-egy köztisztviselőben álló bizalmi ember, aki tudjon írni és olvasni, s akinek személyes tekintélye segítségére lehessen a város vezetésében a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban. Már az első városi jegyzőkönyvek beszélnek az akkori latin elnevezés szerint a „d e c u r i o”-ról, (később tizedesről) akinek neve idők folytán „f e r t á l y m e s t e r” lett.

Magyarázata pedig ennek a hagyományos elnevezésnek az, hogy a német iparosok és kereskedők mind nagyobb számban árasztották el Egert amely – mint a roppant kiterjedésű egri püspökség székhelye, -- módot nyújthatott a tiszt megélhetésre. A bevándorlottak nem is csatlakoztak reménységükben s mind erősebb tényezői lettek az ősi város megújított életének. Mivel pedig 1700 táján a városnak csak a fallal bekerített része volt meg, ez pedig négy kerületre, seriesre, oszlott, a német nyelvhasználat e városrészeket elnevezte „v i e r t e l e k”-nek, fertályoknak. Ez a szó tehát, mint fogalomjelző, szinte egykorú magával az intézménnyel, amely így kapott f e r t á l y m e s t e r elnevezést.

A fertálymestereket eleinte a városnegyedek polgárai választották saját soraik közül, de lassankint (már ezelőtt kétszáz esztendővel) csak azok folytak be a választásba, akik e tisztséget már viselték. Ma is így van és minden negyed fertálymester-viselt polgárai, a kiérdemült fertálymesterek, január folyamán a tényleges fertálymester hátánál, vagy pincéjében u.n. „s u t t o g ó”-ra gyűlnek össze. Itt bizalmas beszélgetés során számba veszik azokat a negyedbeli polgárokat, akiket erre a megtiszteltetésre érdemeseknek tartanak. Ha nem tudnak megegyezésre jutni, többször is megismétlődik a „suttogó”, míg végre barátságos poharazás mellett kialakul a vélemények egysége. Miután pedig már előre is puhatolóztak a megválasztandónál, végre megállapodnak az új fertálymester személyében.

A választás a lelépő fertálymester búcsúzó vacsorája előtt történik s erre a vacsorára minden negyedbeli kiérdemült fertálymestert meg kell hívnia a tisztségétől megváltó fertálymesternek. A fertálymester így valósággal részvény-tulajdonossá lesz, melynek minden szelvénye egy-egy barátságos vacsorát és reggelit jelent.

A választás a vacsora előtt folyik le, s akkor küldöttség megy az új fertálmesterért, hogy meghívja a beiktatásra. A külső negyedekben az is divatos, hogy már a suttogóról vonulnak a megválasztandónak házához, még pedig fáklyás-menetben s már akkor felajánlják a tisztséget a ház érdemes gazdájának, aki persze szíves vendéglátással fogadja a tisztos polgárokat.

Magáról a választásról jegyzőkönyvet írnak és azt jóváhagyás végett beterjesztik a város polgármesteréhez. És bár soha nem történt meg, hogy érdemetlen került volna e díszes testületbe, százesztendősi szokás, hogy a választó-gyűlésre hivatalosan is elmegy a város egy-egy előkelő tisztviselője, mint városi biztos, hogy a város nevében örködjék a választás tisztasága és helyessége fölött.

Közhasználatban ezeknek a tényeknek, vagyis a választásnak „fertálmester-tétel” a neve. Az új fertálmesternek első kötelessége, hogy a hozzá járult küldöttséget megvendégelje azután, hogy az eskütétel után reggelre lássa vendégül negyedének minden kiérdemült fertálmesterét, végül, hogy lelépése alkalmával – mikor megejtik a jövő évre szóló választást – vacsorára hívja meg kollégáit, vagy mint általában hívják, „barátom uraimat”. Mivel pedig átlagosan 20-25 tagja van minden negyed fertálmester-testületének, a fertálmester-tételeken a város tizennégy negyedének 250-300 egri polgára találkozik a barátságos fehér asztalnál minden farsangon. Egy-két külső negyedben az is szokás, hogy nemcsak letéti, hanem feltéti lakoma is van, vagyis nemcsak reggelit ad az új fertálmester, hivatalba lépése alkalmával, hanem külön vacsorát is. Ugyancsak megvan a hóstyákon, vagyis a külvárosokban, hogy a fertálmesterek feleségei is hivatalosak az ilyen vacsorákra. Ezeknek címe „barátné asszonyom”.

A feltéti és letéti lakomának neve közönségesen trakta. És valóban trakta volt régebben szinte végeszakadatlan ételsorral, úgy, hogy az eskütétel utáni früstök nem ritkán másnap reggelig is eltartott s a vacsora se igen végződött hamarébb, mint másnap este. Ma már persze – tekintettel a nehéz gazdasági helyzetre – sokkal szerényebb keretek között folyik le a vendéglátás, de régebben szívesen és könnyen megtehették a vagyonos polgárok, akik szinte a maguk zsírjába fulladtak.

Ez áldozatokból látszik, hogy az ősi tisztségnél – bár a feddhetetlen erkölcs volt a legelső feltétel – a rendezett anyagi viszonyok is lényegesek voltak. Ehhez képest hajdan csak háztulajdonos lehetett fertálmester; mintha evvel is ki akarták volna fejezni, hogy az illető begyökeresedett polgára a városnak, nem pedig holmi nem rég betelepedett ember. Ma már ebben is engedett a hagyomány, mert olyanokat is megválasztanak, akiknek személyük szerint nincsen házuk, de van – állásukkal kapcsolatban – házhasználati joguk. Így pld.: a

főispánt, alispánt, a főkáptalan tagjait, a rendházak perjeleit stb. Sőt újabban olyanokat is megválasztanak, akik a városnak – bármily vonatkozásban – nagyobb szolgálatokat tettek, tehát kivételesebb erkölcsi tőkájuk van.

Mikor minden negyedben megejtették a választást és mindegyik megnyerte a magisztrátus jóváhagyását, kitűzik az eskütétel napját. Ez immár másfélszáz év óta február 9.-e, vagyis szent Apollónia napja. Reggel hét órakor mond misét a székes-főegyházban valamelyik kiérdemült fertálymester-kanonok, azután hármassal, sorokban vonulnak a városházára. Elül a testület vezetősége, a tizenkét új fertálymester a hagyományos köpönyegben és bottal.

Ezeket két oldalról a negyedbeli úgynevezett „keresztapa” kíséri. Majd a régi fertálymesterek következnek példás rendben, mintegy harmadfél-százan. Elül zenekar halad és az élen a testület zászlóját viszik.

Mikor bevonultak a városház dísztermébe, elhangzik egy hazafias ének, majd a testület elnöke bemutatja a 14 új fertálymestert a polgármesternek, régebben a város főbírájának. Ezután leteszik az esküt, vagy mint régebben mondták, a „hitet”. A város polgármestere üdvözlő és lelkesítő beszédben buzdítja az új fertálymestereket kötelességeik hűségese és lelkiismeretese végzésére. A város első tisztviselőjének beszédére társainak nevében egyik új fertálymester válaszol és tesz ígéretet, hogy mindenben és mindenkor hűséges támogatói lesznek a város vezetőségének. Újabban ezek a beszédek is régi, archaisztikus nyelvezetűek, olyanok, mint hajdan voltak, kétszáz évvel ezelőtt.

De mik voltak azok a kötelességek, amelyeknek végzését lelkükre kötötte a város főbírája?

Ezek bizony szép számmal voltak és idők folytán nagyon megsokasodtak, mint a harmadfél-száz év városi jegyzőkönyveiből kitűnik.

Ők hívták föl negyedeik lakosságát az adófizetésre, évenként a tanács egyik tagjával többször is házról-házra járva ellenőrizték, hogy rendben vannak-e a kémények, söprik-e azokat rendesen; megvan-e minden háznál a tűzrendészet – követelte fölszerelés: a létra, a vödör, a lámpás, a kapitányvíz stb. Ők örködték azon is, hogy rendben van-e minden fertálybeli lakosnak a házatája, tiszta-e az udvara, söpri-e az utcát saját háza előtt. A fertálymesterek ügyeltek arra is, hogy minden szőlő- vagy földtulajdonos elvégezze-e kártékony hernyók szedését, vagy nem vágnak-e ki oktalatlanul valami hasznos fát: azt a napszámbért fizetik-e a munkálatok amit a magisztrátus megszabott. Fontos kötelességük volt különösen az, hogy ügyeljenek: nem adott-e valaki szállást olyan idegennek, akit a főbírónál be nem jelentettek;

azután: tisztességes, erkölcsös életet él-e a fertály minden lakosa.

Ők vigyáztak az éjjeli csendre, rendre: ők ügyeltek arra, hogy a diákok, különösen a juristák nem éjtszakáznak-e és nem csinálnak-e adósságot. Fontos kötelességük volt végül, hogy „midőn valamely lármás időkbén a veszedelmek eltávoztatása végett Tzirkálás parantsoltatik”, -- vigyázzanak, hogy „a Tzirkáláson nem valamely garázda, hanem józan és példás viseletű emberek jelenyenek meg.”

A főbírónál minden reggel köteles volt megjelenni egy-egy soros fertálmester, hogy „légyen Kéznel oly hites Személy, akit egy vagy más dolgoknak megvizsgálására ki küldeni lehessen.”

Ők gyűjtöttek adományokat a város szegény lakosságának részére; Ők igazolták a negyedbeliek megbízhatóságát, anyagi körülményeit és erkölcsi viszonyait. Írni-olvasni azért kellett tudniok, mert a földesuraság, vagy a magisztrátus rendeleteit, házról-házra járva, ők magyarázták meg a fertály lakosainak.

Az idők folyamán megsokasodott eme teendőket a XIX. Század elején egységesen is összefoglalták és tíz pontban sorolták föl, mely pontok végén ezt olvassuk: „.... A Fertálmesterek letett hitek szerint minden titkokat magokban tartani kötelesek, azokat senkinek ki ne beszéllyék...”

Leginkább meglátszik mégis a fertálmesteri tekintély abból, hogy a rendbontókat, éjtszakai csendháborítókat, az utcán csavargókat és káromkodókat ők maguk is megbüntethették mindjárt a helyszínen, ahol az illetőt a csínyen rajtakapták. Erre való volt a fertálmesteri bot, mely olyan hatalmat jelentett, mint manapság faluhelyen a bírói pálca. Mint e tisztség hivatalos jelvénye ma is megvan. Hatalmas somfa-, szőlőgyökér-, vagy tölgyfa-bot ez; mintegy másfél méter hosszú, de nincs olyan termetes, mint Debrecenben volt hajdan a kollégiumi diák-tűzoltóság nagybotosának „gerundiuma”... Evvel azonban nem is kellett a torony iránt száguldó diákoknak kerítéseket kidönteni, hanem – csak szükség esetén – megfenyíteni a megtévelyedetteket. Ezt a botot is minden lelépő fertálmester átadja utódjának, de saját emlékét tartozik megörökíteni avval, hogy rávéseti a nevét és működésének évszámát; továbbá csinos szalagot köt reá, melyre valami jelmondatot hímeztet a nevével és az évszámmal. Ezt a botot a fertálmester választó vacsora után ünnepies menetben viszik az új fertálmester házához, jelül annak, hogy a tisztséget és méltóságot átvette

Másik jelvénye a fertálymesternek a köpönyeg. Bokáig érő, százcáncú, fekete posztó körgallér, melynek alja mintegy hat méter kerületű. Fekete bársony gallérja van és elül a nyaknál ezüst csattja. Elülső részén piros a bélése; olyan, mint a tábornoki köpönyegé. Hagyományos alakja évszázadok óta nem változott, mert talán a rómaiak bíborszegélyű tógájától vették a piros bélést. S valóban olyan tekintélyt adott ez a viselet, mint a rómaiaknál a most említett kitüntető ruhadarab.

Ez a tisztség is, mint régebben minden hivatal, inkább nobile officium volt, tehát a tömérdek teendőért alig kaptak a fertálymesterek valami ellenszolgáltatást. A XVIII. Század elején hat kiló búza és három pár csizma volt a járandóságuk, mely azután lassankint 90 forintra emelkedett. Ma már egyáltalán nem kapnak semmit, csak a köztiszteletet. Megtörtént azonban régebben és kivételes esetekben, hogy olykor külön díjazást, vagy kedvezményt adtak a fertálymestereknek. Így például az 1809-beli fertálymestereket két évre mentesítették a katonatartás terheitől, tekintettel arra, hogy ebben az évben hónapokon át őrizték Egerben a Magyar Szent Koronát és ugyanakkor itt tartózkodott a királyi család is – a napóleoni háborúk kedvezőtlen állása következtében. Sok gondjuk-bajuk lehetett tehát az akkori fertálymestereknek, különösen a közrend és csend fenntartása körül annál inkább is, mert katonaság nem volt a városban s a közbiztonságra is csak a polgári lövész-század (Bürgerliche Schütz-Compagnie) ügyelt.

Mivel – mint láttuk – a fertálymesterség sok teherrel és anyagi áldozattal is járt, nem egy esetben történt, hogy egyik-másik polgár nem akarta elvállalni. A városi magisztrátus azonban ezt nem igen engedte meg s már a XVIII. Században nem egyszer mondotta ki, hogy ezt a tisztséget mindenki tartozik viselni, mert – mint a határozat mondja – „.... A betsületes emberektől függ a jó rendtartás és a rendeléseknek helyes és foganatos véghez vitele..”. Máskor szószerint így dönt..”A Fertály Mesteri Hivatal közteher, a közterhet pedig közösen a lakosok viselni tartoznak annál is inkább, mivel ezen Hivatalból a Nemesek sem húzhatnák ki magukat...” Nem a lánchíd-pérez volt tehát az első nemesi közteher Magyarországon, hanem az egri fertálymesterség.

Mióta a városi hivatalokról és azok munkakövééről törvények intézkednek, a fertálymesterek hivatali jelentősége mind kisebb lett. Ma már inkább csak tisztos társadalmi tevékenységgé változott s hivatalos ténykedésükből annyi maradt meg, hogy ők a negyedeik szószólói a városi hatóság előtt. Különösebb gondot fordítanak a kerületükben élő árvákra, özvegyekre és hadi rokkantakra. Negyedük szegényei, elhagyottabbjai ma is szívesen keresik föl fertálymesterüket minden ügyes-bajos dolgukban, hogy tanácsot és segítséget kérjenek tőle. Ők gyűjtene hazafias és jótékony célokra; figyelik negyedeik hangulatát és szükségleteit. Följegyzik a kerületükben történt nevezetesebb eseményeket, amelyeket azután a testület

jegyzője egységes egésszé foglal az esztendő végén. .Evvvel megvetik az újabb város – történet alapjait és hiteles anyagot adnak az utókor számára. Adott esetekben hivatalos bizonyítványt állíthatnak ki és pecsétjükkel látják el. Joguk van részt venni a város képviselőtestületének gyűlésein még akkor is, ha egyébként nem tagjai a képviselőtestületnek. .Olyan közvetítő szerepük van tehát a lakosság és a város vezetősége között, amely szerepet mindenki becsül és tisztel.

A testületi összetartozóságot ápolják avval, hogy minden elhunyt fertálmester temetésére testületileg vonulnak ki, ravatalára koszorút tesznek és egyik közülök elbúcsúztatja a sírnál. Ez a kegyelet kijár feleségeiknek, a „barátné asszonyom”oknak is.

Mióta pedig a fotografálás elterjedt (a múlt század harmadik negyedében), az is szokássá vált, hogy valamennyien levéttetik magukat és a képet minden évben beadják a város polgármesteréhez. Ebből egész gyűjtemény lett már a városházán hatvan év óta.

A „sutogó” a fertálmesteri früstük és trakta ma is megvan s az ilyen barátságos összejöveteleken együtt ülnek a fehér asztalnál a főpap és tisztviselő, az orvos és ügyvéd, tanár és tanító, az iparos és kereskedő, valamint a földműves, sőt külső negyedekben feleségeik is. Pompás érvényesülése ez a tiszta és nemes demokráciának, mely bensőségesen fúzi össze a különféle társadalmi osztályokat, amint régente is megtette.

Ez az intézmény tehát nagyon megelőzte korát, mert lerontotta a különféle társadalmi osztályok között – különösen régente – meglévő rideg választófalat és nemes gondolatban egyesített kicsinyt és nagyot, szegényt és gazdagot: a közjóért való önzetlen munka, a kölcsönös megbecsülés gondolatában.

Mivel pedig a közéleti tisztesség, vallásosság és feddhetetlen erkölcs a föltételek, amelyek ebbe a testületbe való bejutáshoz szükségesek: Eger város közönsége bizonyos megilletődöttséggel nézi Szent Apollónia napján azt a tisztet gárdát, mely az egri székes főegyházból reggel 8 órakor rendezett sorokban vonul át a városházára, hogy ott az új fertálmesterek letegyék a hivatalos esküt és átvegyék a hagyományos fertálmesteri tisztséget – egy esztendőre. És velök vonulnak rendezett sorokban immár harmadfél-száz esztendeje a fertálmester-viselt polgárok is, hogy tanúi legyenek ennek az ünnepies ténynek.

Eger város polgárai tetteikkel igazolják a történelmi igazságokat: a hálátlanság nem erény; a történelem lapjait tépni nem tudomány s a régiek jól bevált intézményeit.

(Breznay Imre rádióelőadása 1936. jan. 29-én.)